Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. — 2002, № 1 (45) (січень): с. 29–32.

УДК 502.7: [599.7+599.3+599.6] (477)

Поліщук І. К.

МИСЛИВСЬКА ФАУНА ССАВЦІВ БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА «АСКАНІЯ-НОВА» ТА ЇЇ ДИНАМІКА

Вступ

Головними об’єктами полювання на території нинішнього Біосферного заповідника "Асканія-Нова" та суміжних земель в позаминулому (XIX) столітті після зникнення тут диких копитних був лис звичайний (*Vulpes vulpes* L.) та заєць сірий (*Lepus europaeus* Pall.) [3]. З приводу цілеспрямованого добування тхора степового (*Mustela eversmanni* Less.) відомості відсутні, але черепи тварин поступали якийсь час до зоомузею в 30-ті роки минулого століття. Перші два види — лис та заєць — залишалися в проміжку від 1828 до 1946 р. основними представниками мисливської фауни ссавців.

Хижі ссавці

Описуючи формування асканійського господарства, В.Фальц-Фейн [3] відмічає вовка (*Canis lupus* L.) як велику рідкість в 19-му та на початку 20-го століття, і випадків нападу на овець, корів чи коней, котрі круглий рік знаходились в степу, він не згадує. Точна дата першої появи вовків в районі Асканії-Нова автору невідома, але в 1947–1948 рр. тут знищено 4 дорослих особини та виводок з 7 вовчат. В період 1979–1996 рр. були випадки нападу на овець на вівцефермах віддалених від центральної садиби, а також на групу піддослідних тварин, котрі утримувались на околиці селища. Збитки списувались на здичавілих собак і це сприймалось як аксіома.

Лис звичайний (*Vulpes vulpes* L.) – єдиний вид родини Canidae, який постійно мешкає у природному ядрі. Чисельність його коливається з року в рік, але класичної залежності в системі хижак-жертва [4] не отримано: коефіцієнт кореляції між зустрічністю зайця і лиса складав 0,19, між чисельністю мишовидних гризунів – 0,022 (1992–2000 рр.); між зустрічністю зайця та кількістю лисячих виводкових нір – -0,012 (1984–1996 рр.). Не дивлячись на те, що вказані об’єкти харчування заповідного степу займають вагому частку в раціоні, важливим джерелом корму є звалища біля населених пунктів, скотомогильники, дендро- та зоопарк, колонії граків навколо степу та інш..

Акліматизація собаки єнотовидного (*Nyctereutes procyonoides* Gray) в європейській частині СРСР виявила себе в Асканія-Нова першою появою в 50-х роках. Протягом 1979–1996 рр. були епізодичні зустрічі цих тварин у охоронній зоні, природному ядрі та дендропарку.

Куна кам'яна (*Martes foina* Erxleb.), судячи по записам надходжень матеріалів до асканійського зоомузею, вперше зареєстрована в 1948 р. Місця її мешкання розширювались разом з розбудовою селища. На сьогоднішній день це типовий вид-синантроп. Забезпеченість кормом рослинного і тваринного походження визначається наявністю дендропарку, плодових дерев на присадибних ділянках, зоопарку та приватних підсобних господарств, дачних ділянок, котрі межують безпосередньо з населеним пунктом. В останні роки вид прогресує.

Тхір степовий (*Mustela eversmanni* Less.) фактично втрачає одного з головних об'єктів харчування – ховраха малого (*Spermophilus pygmaeus*), а з чисельністю мишовидних гризунів виявляє слабкий зв'язок – r = 0,19 (1981-2000 рр.). Тенденція у зміні його чисельності подібна до такої у ховраха, тобто за вказаний вище період відбувалося поступове зменшення населення цього хижака. Зустрічається переважно у природному ядрі.

Перші відомості про борсука (*Meles meles* L.) відносяться до 1983 р. Тварин зустрічали у Великому Чапельському поді. На території ділянки "Південна" борсук відмічений в 1988 р. на колонії бабаків (*Marmota bobac* Müller). Чергова реєстрація відбулася у 1990 р. Після знахідки черепів двох дорослих особин в 1992 р., у наступні роки зустрічались житлові нори борсука.

Слід зазначити, що виводки, принаймні до 1998 р., не відмічались і помітного зростання чисельності також не було – у степу мешкали, мабуть, 1-2 тварини. Цілком можливо, що тут склалось несприятливе співвідношення статей, а заходи нових тварин з оточення природного ядра припинились або відбуваються дуже рідко.

Гризуни

В другій половині 50-х років минулого століття, за усним повідомленням докт. біол. наук Є.П. Стекленьова, в дендропарк заселили вивірку (*Sciurus vulgaris* L.), котра, розмножившись, по деревним насадженням проникла углиб населеного пункту, але за його межами у лісосмугах не зустрічалась.

Бабака степового (*Marmota bobac*) неодноразово заселяли в природне ядро. Переселенці передостаннього завозу (1934 р.) елімінували, протримавшись в степу 22 роки. Чергове переселення в 1967 та 1970–1971 рр. виявилось більш успішним. Чисельність тварин поступово зростала, досягнувши максимуму 700 особин у 1992 р. і до 2000 р. стабілізувалась на рівні близько 500 ос.

Цікаво відмітити, що поблизу Асканії-Нова, західніше с. Тавричанка Каховського р-ну, виявлено поселення бабаків безпосередньо на ріллі. За словами місцевих жителів воно існує тут з 1986 р. Тварини заселили площу під колишнім селищем, ліквідованим у середині 60-х років минулого століття. Мешкали бабаки і на околиці с. Тавричанка на купах перегною, але після того, як останній вивезли, вони зникли у невідомому напрямку. В той же час в агроценози, котрі межують з природним ядром, переселень тварин не відмічалось.

Ратичні

Олені шляхетні (*Cervus elaphus* L.) з'явились на "Південній" та "Північній" ділянках асканійського степу в 1969 році і це стадо складалось виключно з самців, що подолали огорожу Великого Чапельського поду (ВЧп). Коливання їх чисельності визначалось поверненням до загонів або поповнення звідти ж новими особинами. Протягом 1978–1982 рр. відмічалась стабілізація чисельності.

В 1982 р. стадо оленів, які утримувалось в загоні площею 1550 га, нараховувало 90 голів, і половина стада перемістилась у відносно відкритий простір "асканійського котла" – території, що включає заповідник та оточуючі агроценози обмежені загалом зрошувальними каналами. В 1983 р. з ВЧп пішла ще частина тварин, але під час гону більшість з них повернулась до загонів зоопарку. До 1989 р. майже все стадо знаходилось на вільному випасі. Сніжною зимою 1996/1997 рр. тварини тримались поблизу селища, проникли в дендропарк і частина стада знову опинилася в огорожі ВЧп. На 1998 р. оленів нараховувалось близько 80, а у 2000 р. – 36 голів.

Сарна європейська (*Capreolus capreolus* L.) в асканійському степу зареєстрована одночасно з оленем. Асиміляції тварин природним ядром заповідника сприяв, на нашу думку, заповідний режим, встановлений в 1966 р. на всій площі цілини та приєднаних до неї перелогів. Чисельність їх тут зросла з 12 особин в 1969 р. до 30 в 1975 р. після чого почала зменшуватись і в 1981 р. складала 5 особин. У 1982 р. знову піднялась до 22 та, починаючи з 1984 р., чисельність козуль за невідомих причин зменшилась, а з 1993 р. вид перестав існувати як у природному ядрі, так і в оточуючих агроценозах. Стрибкоподібний підйом чисельності свідчить про те, що населення козуль формувалось, головним чином, за рахунок переміщення з суміжних з заповідником територій.

Оскільки в динаміці відмічаються два піки, можна припустити, що проникнення сарни відбувалося двома хвилями. Статево-вікова структура стада була цілком благополучна для відтворення. З точки зору умов існування тварини, здавалося б, опинилися в сприятливому середовищі: заповідник зводив до мінімуму фактори турбування; багаточисельні водонакопичувачі, калюжі біля гідрантів та відвідні канали забезпечували водопоєм; цілинний травостій, полезахисні лісосмуги, посіви сільськогосподарських культур – кормом. Нові умови існування вигідно відрізнялись від тих, які були характерні для безводного в минулому степового межиріччя Дніпро-Молочна. Так чи інакше, асканійська популяція сарни елімінувала.

Інтенсивне розширення ареалу кабана звичайного (*Sus scrofa* L.) в європейській частині колишнього СРСР відбувалося в той же час, що й сарни – в 60-70-х роках минулого століття [1, 2]. В Асканії-Нова цей вид вперше зареєстрований в 1968 р. і спочатку тут зустрічалися поодинокі тварини, а в 1980 р. в природному ядрі заповідника поселилась сімейна пара і самка привела 10 поросят. В 1981 р. в степу перебував один сікач.

Стадо повернулося в 1982 р. і вже складалось з 5 дорослих і 6 підсвинків, а в 1983 р. — з 2 дорослих та 8 підсвинків. З неофіційних джерел інформації відомо, що ці звірі добувалися мисливцями, тому певна по-

стійність їх чисельності і різноманіття статево-вікової структури є свідченням притоку в "асканійський котел" нових особин з оточуючих територій, або розмноження і розвитку за межами природного ядра, а потім появою тут в жовтні-квітні вже поріділого гурту .

Після 1983 р. чисельність кабанів стрімко зменшилась і в проміжку 1984–2000 рр. зустрічі стали епізодичними – одного разу відмічалися сліди 2 кабанів на дамбі каналу Р–2 (1988 р.) та одинока особина біля заповідного степу (1995 р.).

Заключення

Таким чином, в біосферному заповіднику «Асканія-Нова» склад мисливської фауни досить мінливий. Як і раніше, провідне місце за сталістю мешкання займають заєць, лис та тхір степовий.

Зменшення чисельності оленя шляхетного на вільному випасі може компенсуватися особинами, котрі утримуються в загонах зоопарку. Інші ратичні перебували тут відносно короткий час і їх поява цілком залежить від чисельності видів далеко за межами заповідника. Заєць пристосувався до існування а агроценозі і наявність заповідної території не головна умова його поширення.

Природне ядро являється основним джерелом постачання оточуючих мисливських угідь лисом, а населені пункти – куною кам'яною. Акліматизований бабак степовий виявився консервативним щодо вибору території мешкання.

Література

1. Тимофеева Е.К. Косуля. – Л.: Изд-во ЛУ, 1985. – 224 с.

2. Фадеев Е.В. Кабан // Крупные хищники и копытные звери. – М.: Лесная пром-сть , 1978. – С. 256 - 293.

3. Фальц-Фейн В. Аскания-Нова. – К.: Аграрна наука, 1997. – 348 с.

4. Уиттекер Р. Сообщества и экосистемы. – М.: Прогресс, 1980. – 327 с.

Summary

Hunting mammal fauna of the Biosphere reserve "Ascania Nova" and its dynamics. — I. K. Polishchuk. — Modern state and historical changes of hunting fauna of Askania-Nova are described and analysed. Detail information about 6 carnivore species, 2 rodent species and 3 ungulate species are given: Carnivore are: *Canis lupus*, *Vulpes vulpes*, *Nyctereutes procyonoides*, *Martes foina*, *Mustela eversmanni*, *Meles meles*; rodents are: *Sciurus vulgaris, Marmota bobac*, ungulates are: *Cervus elaphus*, *Capreolus capreolus*, *Sus scrofa*.